

ПРОИЗВОДЊА И ИЗВОЗ ВОЋА КАО ФАКТОР РУРАЛНОГ РАЗВОЈА*Проф др Божо Драшковић, Проф др Иван Стошић, Мр Зоран Рајковић¹***Резиме**

Током транзиције која у Србији траје већ две последње деценије одвијао се процес деиндустријализације што је довело до пораста броја незапослених од којих је један део нашао алтернативно запослење у пољопривреди. Производња воћа се показала као могућност основног, или додатног извора прихода, тим пре што се могла засновати на мањем пољопривредном поседу у својини или узетом у закуп. Притом неке воћарске културе као што су нпр. малина, вишиња, купина и боровница су радно интензивне. Профитабилност производње воћа зависи не само од примењене технологије и климатских услова, већ и од врло променљивих тржишних цена како у откупу тако и у извозу. Подстицаји пољопривреди су концентрисани у највећем делу на производњу ратарских култура. Мере подстицаја у производњи малина, као водеће воћарске културе у извозу, практично не постоје. Производња воћа ангажује и сезонску радну снагу, а због своје економске исплативости утиче делом и на задржавање становништва у руралним подручјима, те услед тих користи захтева промену досадашње пољопривредне политике државе на овом сектору

Кључне речи: *производња воћа, извоз, подстицаји, малине, пољопривредна политика*

1. Увод

Буџетом Републике Србије за 2011 годину планиране су укупне субвенције за пољопривреду у износу од око 200 милиона €. Подстицаји су у највећој мери усмерени само на регистрована пољопривредна домаћинства и износе 14 хиљада динара по хектару, а односе се на набавку горива, ђубрива и семена. У области воћарске производње предвиђени су само подстицаји за подизање засада². Занимљиво је да се у наведеној Уредби помињу скоро све врсте воћака и јагодичастог воћа осим малина за чије подизање нису предвиђени никакви подстицаји. Постојећом пољопривредном политиком се не врше директни подстицаји и заштита

1 Проф. др Божо Драшковић, научни сарадник, Проф. др Иван Стошић, виши научни сарадник, мр Зоран Рајковић, истраживач сарадник, запослени у Институту економских наука, Змај Јовина 12, Београд, тел. 011/2634-358, mail: zoran.rajkovic@ien.bg.ac.rs

2 Уредба о коришћењу подстицајних средстава за подизање засада воћака, винове лозе и хмеља за 2011. годину.

воћарске производње, не постоји режим заштитних цена па су примарни произвођачи и прерађивачи под утицајем значајних тржишних ценовних осцилација што доводи до пословне несигурности и немогућности планирања у подизању вишегодишњих засада.

2. Производња и извоз воћа

У наредној табели презентирани су подаци о кретању производње основних воћарских култура у Србији.

Табела 1. Производња основних воћарских култура 000 тона

	2005	2006	2007	2008	2009
Шљиве	304	556	681	607	663
Јабукe	198	240	245	236	282
Вишње	64	80	100	90	105
Малине	84	80	77	84	87
Брескве	52	59	66	63	74
Крушке	47	58	61	62	68
Јагоде	33	34	33	38	36
Кајсије	14	22	23	22	31
Трешње	20	23	28	30	29

Извор података: РЗС, Статистички годишњак 2010.

У периоду 2005-2009 година дошло је до значајног раста производње већине анализираних врста воћа. Производња шљива је удвостручена, континуиран пораст је забележен у производњи јабука, вишања, крушака и брескви. Производња малине, као најзначајнијег извозног производа, осцилира између минималних 77 до 87 хиљада тона годишње.

Укупан извоз пољопривреде и прехранбене индустрије као и вредност извоза главних извозних производа у последње три године дат је у табели 2.

Табела 2. Извоз пољопривреде и главни производи (Миллиона \$)

			2007	2008	2009
Пољопривреда			351	389	545
Прехрамбени производи и пиће			1.324	1.538	1.351
Укупно пољопривреда и прерада			1.675	1.927	1.896
Главни извозни производи					
1. Кукуруз			85	130	288
2. Малина			159	202	199
3. Шећер			156	166	150
4. Биљно уље			90	139	115
5. Производи од житарица			91	111	100
6. Кекс и слични производи			47	57	53
Укупно 1-6			629	804	905

Извор података: РЗС, Статистика спољне трговине 2011

Извоз пољопривреде и производа прехрамбене индустрије из Србије достигао је износ од око 2 милијарде \$. Притом основни пољопривредни производи учествују са око 30%, а индустрија хране и пића са око 70%. Шест најзначајнијих извозних производа учествују у укупном извозу у 2009. години са 48%. Малина са учешћем од 10% у укупном извозу и кукуруз са 15% су далеко најзначајнији извозни артикли пољопривреде у Србији. Притом вредност извоза малина варира у распону од 159 до 202 милиона \$, док се извоз кукуруза кретао у распону од 85 до чак 288 милиона \$.

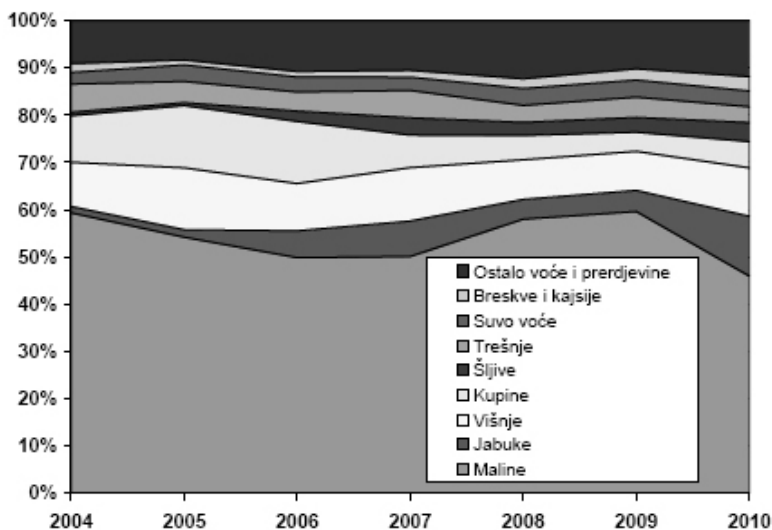
Вредност извоза свежег, замрзнутог и прерађеног воћа у периоду 2004 до 2010. година презентирани је у табели 3 и на графикону 1.

Табела 3. Извоз воћа (000 \$)

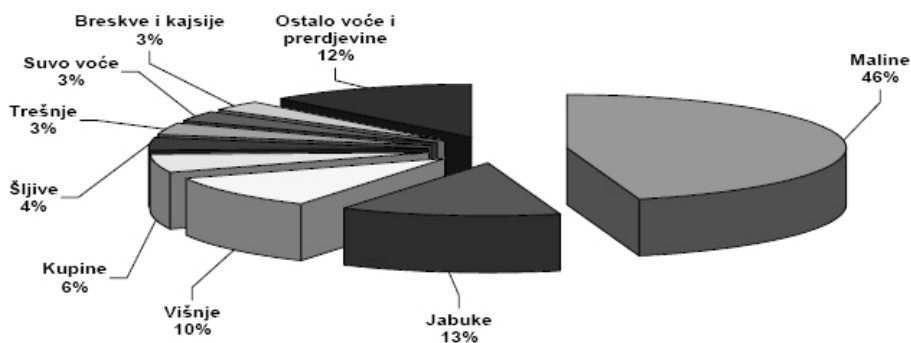
	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Воће свеже, замрзнуто и прерађено - укупно	163.658	168.000	204.778	316.731	349.069	333.674	366.626
Малине	97.138	91.016	102.028	158.604	202.413	198.870	168.415
Јабукe	2.154	2.670	11.691	23.809	14.610	14.964	46.418
Вишње	15.360	21.980	20.435	35.777	29.387	27.518	37.663
Купине	16.097	22.149	26.986	21.790	17.827	13.521	20.390
Шљиве	1.159	1.025	4.437	11.588	9.652	10.475	14.628
Трешње	9.798	7.570	8.279	18.396	12.598	14.314	12.472
Суво воће	4.022	5.853	6.531	8.958	12.353	12.028	12.111
Брескве и кајсије	3.058	1.790	2.373	4.600	7.313	8.090	11.075
Остало воће и прерађ.	14.874	13.947	22.019	33.210	42.916	33.895	43.454

У структури извоза воћа према подацима за период 2004-2010 година, малине чине између 46% и 60% укупног извоза воћа, а максимум извоза у анализираном периоду је остварен 2008. године, да би у 2010. години дошло до пада за око 17%. Пораст учешћа у вредности извоза је забележен код извоза јабука. Међутим, сам извоз бележи знатне осцилације и то раст у периоду 2004-2007 па потом пад у наредне две године да би у 2010 години забележен највећи извоз. Сличан нестабилан тренд, мада са мање осцилација, је забележен код извоза вишње. Значајан пад учешћа у вредности извоза бележи купина, која је са учешћа од 10% и 13% у почетним годинама посматраног периода забележила знатан пад у 2008 и 2009 години да би у 2010 дошло до незнатног опоравка. Преглед података у посматраном, седмогодишњем периоду, указује на раст вредносног учешћа извоза шљива у укупном извозу. Међутим тај раст, иако стабилан, је незнатан и од симболичних 1% учешћа из 2004 године је досегао ниво од 4% у 2010 години. Сличан тренд вредности извоза карактерише и учешће сувог воћа које се креће у опсегу од 2 до 4% у посматраном периоду.

Графикон 1. Учешће врста воћа у извозу 2004-2010 година.

Графикон 2. Удео врста воћа у извозу 2010. године

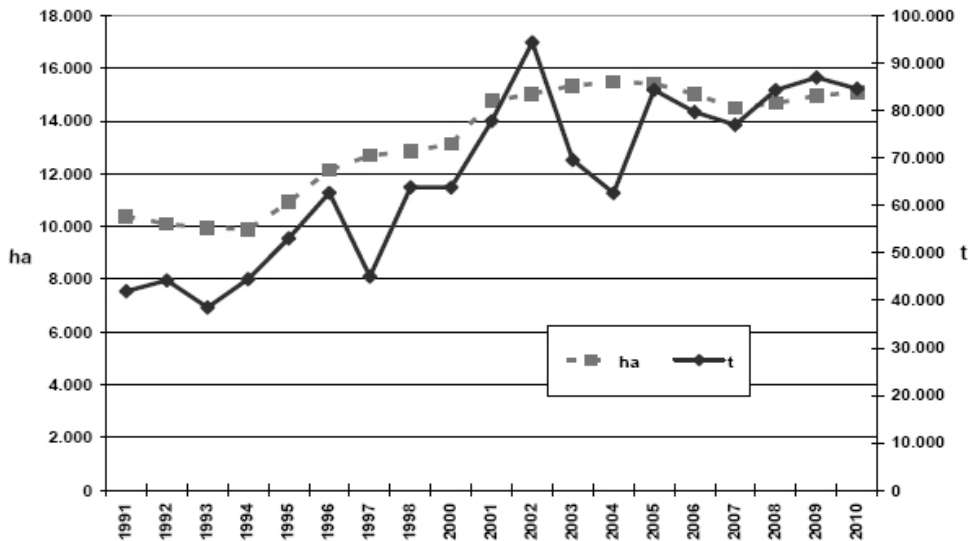

3. Производња и промене цена малине

Како се из напред презентираних података уочава малина представља један од најзначајнијих извозних производа пољопривреде и то не само у сегменту воћа, већ и укупних пољопривредних и на пољопривреди базираних индустријских производа. Имајући то у виду у овом делу рада посебну пажњу посвећујемо производњи и променама откупних и извозних цена малине. Друга битна карактеристика овог производа јесте његова регионална производна заступљеност. Малина се традиционално као култура гаји на подручју Западне Србије на надморским висинама до око 1.000 м. У сезони брања која траје до 45 дана ангажује до 300 хиљада локалне и сезонске радне снаге. Треће обележје је то што се производ мало користи у земљи и то само сезонски у свежем облику, док се гро производње подвргава дубоком замрзавању, складиштењу у хладњачама и тако замрзнута

у највећем делу се, без додатног препакивања, извози. Дакле, малина се извози доминантно као полупроизвод и ретка је њена прерада у финалне производе, или паковање за продају у трговинским ланцима. У наредном графикону дато је кретање пољопривредних површина под малином и производња малина у периоду који обухвата период у коме траје транзиција у Србији, односно последњих 20 година.

Графикон 3. Површине и производња малина у Србији

У периоду од 1991 па све до 2004. године бележи се раст површина под малином са око 10 хиљада на 15 хиљада хектара, или за 50%, да би у наредним годинама површине практично остале исте. Иако су површине повећане за само 50% производња је у последњих 10 година удвостручена у односу на почетни период (са око 40 хиљада тона на око просечно 80 хиљада тона). Рекордна производња је остварена 2002. године 95 хиљада тона. У периоду 2004 до 2010. година производња се стабилизовала на око 80 хиљада тона годишње. Извоз малина у последњем седмогодишњем периоду дат је у табели 4.

Табела 4. Извоз малина

	Малине свеже		Малине замрзнуте		Тотал		Стопе раста
	т	000 \$	т	000 \$	т	000 \$	
2004	3.569	4.163	53.933	92.974	57.502	97.137	
2005	7.611	4.545	60.289	86.470	67.900	91.015	-6%
2006	5.631	5.688	65.008	96.340	70.639	102.028	12%
2007	6.793	11.125	66.291	147.478	73.084	158.603	55%
2008	4.997	18.123	48.187	184.290	53.184	202.413	28%
2009	4.534	7.912	57.415	190.957	61.949	198.869	-2%
2010	1.863	2.838	61.491	165.576	63.354	168.414	-15%

Извор података: РЗС, Статистика спољне трговине 2011.

Извоз малина обавља се у највећем делу у замрзнутом стању. После пада у 2005. години извоз у наредне три године бележи високе стопе раста са рекордном 2007. (стопа раста 55% и највећи извоз од 73 хиљаде тона) да би у 2009 и 2010. дошло до пада, додуше у 2009 пад је незнатан, али у 2010 он већ износи 15%. Количински минималан извоз од 53 хиљаде тона је забележен 2008. године, али су остварене извозне цене биле врло повољне тако да је остварен вредносни раст извоза од 28%. Очигледно је да постоји одређен ниво корелације између извезених количина и кретања извозних цена. Свакако та зависност није потпуна, јер конкуренција у производњи малина у свету има тренд раста, тако да количине произведене у Србији немају преовлађујући утицај на кретање цена замрзнуте малине на тржишту ЕУ.

Извозне и откупне цене малине показују значајну корелативну везу (табела 5. и графикон 4.). Карактеристично је и то да што је већа извозна цена, то је мања разлика између откупне и извозне цене. Максималне извозне цене су забележене 2008 и 2009 године, а у истим годинама разлика између набавне и извозне цене је износила свега 6,1% и 12,2%. Очекивања извозника у великој мери диктирају вредност и промену откупних цена, тако да ако цена на светском тржишту расте они су спремни да понуде више цене произвођачима и обрнуто. Просечна извозна цена малина је у 2010 години износила 1,94 еура, док је просечна откупна цена износила свега 1,15 еура по килограму, а разлика између набавне и продајне цене је износила чак 0,79 еура или 40,7%. Превисок ниво осцилација у откупним ценама доводи до нестабилности производње и слања лоших сигнала произвођачима, који, услед те несигурности, немају могућност за стабилније планирање улагања у подизање засада. Осим тога, изразита колебања откупних цена, енормни скокови као што се то десило у 2008. години (откупна цена у 2008. години била је виша за 3,8 пута у односу на цену која је остварена 2005. године), да би у 2011. цена пала на 0,80 €, утичу на испољавање незадовољства произвођача због изневерених очекивања, која често нису ни реална.

Табела 5. Кретање откупних и извозних цена малине 2004-2010.

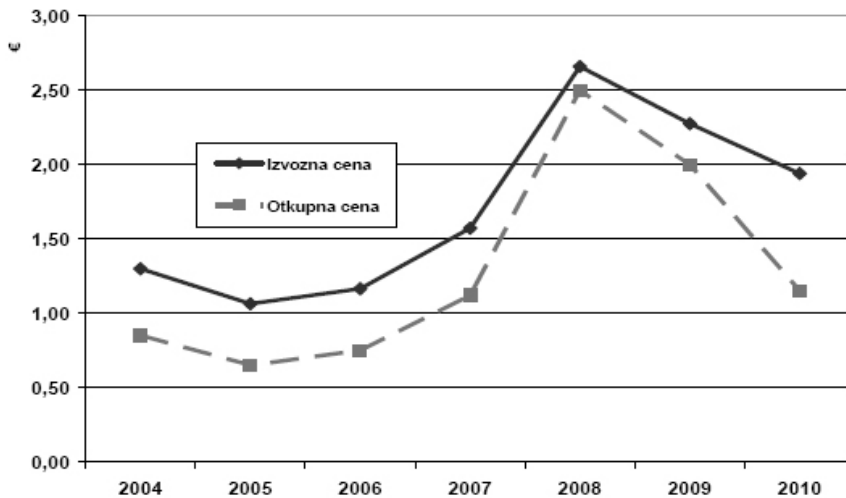
Година	Извозна цена \$			Извозна цена €			Откупна цена	Разлика извозне и откупне цене	% разлике
	Свеже	Замрзнуте	Просечна	Свеже	Замрзнуте	Просечна			
2004	1,17	1,72	1,69	0,90	1,33	1,30	0,85	0,45	34,6%
2005	0,60	1,43	1,34	0,47	1,14	1,06	0,65	0,41	38,9%
2006	1,01	1,48	1,44	0,81	1,20	1,16	0,75	0,41	35,6%
2007	1,64	2,22	2,17	1,19	1,61	1,57	1,12	0,45	28,8%
2008	3,63	3,82	3,81	2,54	2,67	2,66	2,50	0,16	6,1%
2009	1,75	3,33	3,21	1,24	2,36	2,28	2,00	0,28	12,2%
2010	1,52	2,69	2,66	1,11	1,97	1,94	1,15	0,79	40,7%

Извор података: РЗС, Статистика спољне трговине 2011, Статистички годишњак 2010.

Уобичајена пракса преговарања о откупној цени свеже малине развијена је тако да се ова формира на бази очекиваних кретања извозних цена. Сама производња, складиштење и

продаја на инотржишту је сегментирана тако да производњу обавља велики број малих пољопривредних произвођача са површинама од неколико ари до максимално пар хектара. Други сегмент тржишта представљају фирме, или задруге које располажу складишним капацитетима, а који најчешће истовремено или нису произвођачи, или уколико имају производњу, та производња је маргинална. Трећи сегмент је обрада инотржишта и извоз који је најчешће одвојен и од примарних произвођача и од складиштара и није под њиховом контролом. Енормни раст откупних цена у 2008. години створио је велики дебаланс између укупне производње и извоза у наредним годинама (табела 6.)

Графикон 4. Кретање откупних и извозних цена малине

Табела 6. Однос производње и извоза малина

	Производња	Извоз	Домаће тржиште и непродато	
	Т	Т	Т	%
2004	62.580	57.502	5.078	8%
2005	84.331	67.900	16.431	19%
2006	79.680	70.639	9.041	11%
2007	76.991	73.084	3.907	5%
2008	84.299	53.184	31.115	37%
2009	86.961	61.949	25.012	29%
2010	84.570	63.354	21.216	25%

Од 2008. године нагло се увећава количина малина чија реализација се остварује на домаћем тржишту. Није, међутим, реално да домаће тржиште које је у претходним годинама апсорбовало до око 10% производње нагло повећа потрошњу на и преко 30% домаће продукције. Наведени феномен који се испољио у последње три године, може се објаснити и тиме да је део ускалдиштене малине остао непродат, па се залихе преносе

из године у годину. Повећање количина залиха је затим утицало као један од фактора на пад откупне цене у 2011. години. Пад откупних цена је генерисао протесте произвођача малине чија су очекивања изневерена. Наведени подаци показују и да тржишта земаља у које се извози малина, имају ограничен капацитет раста, те да је конкуренција других земаља извозница све оштрија.

4. Закључак

Транзиција економског система у Србији, која је довела до гашења великог броја радних места у индустрији, натерала је велики број губитника транзиције на тражење алтернатива, а једна од њих је и повратак на село и оживљавање делова пољопривредне производње, посебно улагање у воћарство. Део производње воћа, посебно малине, представља традиционални извозни производ Србије. У овом сектору не постоје потстицајне мере пољопривредне политике. Посебно нису развијени сегменти заштитних цена и подршке у развоју виших нивоа обраде и индустријске прераде. Једина мера је стимулација извозника у висини од 5% од остварених извозних цена. Одсуство подстицајних мера и јасне пољопривредне политике државе у овој области утиче на велика колебања откупних цена што се одражава на нагло ширење или уништавање засада и велике осцилације у производњи. Према томе, тржиште није једини и довољно успешан регулатор за остваривање економског и друштвеног раста, па самим тим најмање је и довољан услов за остваривање циљева руралног развоја.

Литература

1. Производња, прерада и тржиште – производ: Малина, 2009, Републичка привредна комора, Београд
2. Статистички годишњак Србије 2010, РЗС, Београд
3. Статистика спољне трговине, 2011, РЗС, Београд
4. Сајт: www.stat.gov.rs
5. Уредбе Владе Србије о подстицајима у пољопривреди, 2011, Београд
6. В.Параушић, Д.Цвијановић, Ј. Субић, 2007, „Афирмација удруживања и маркетинга у функцији креирања конкурентности аграрног сектора Србије”, Институт за економику пољопривреде, Београд

PRODUCTION AND EXPORT OF FRUIT AS A FACTOR OF RURAL DEVELOPMENT

Abstract

During the transition period in Serbia, that has been lasting for the last two decades, the de-industrialization process took place. That led to an increase in the number of unemployed persons of which the certain number found alternative employment in agriculture. Fruit production has proved to be the possibility of primary or additional source of income for such persons, especially since it could be based on small farms, in property or leased. Moreover, some fruit crops such as e.g. raspberries, cherries, blackberries and blueberries are labor intensive. The profitability of fruit production depends not only on applied technology and climatic conditions, but also from changing market prices in buy ups as well as in exports. Incentives for agriculture are concentrated for the most part in the production of crops. Unfortunately, incentives for raspberry production, as a leading agriculture export product, virtually do not exist. Furthermore, the fruit production also engaged a large number of seasonal workers and because of its cost-effectiveness has strong impact on the retention of the population in rural areas. As a result of these benefits fruit production requires changes in the current state of agricultural policy for this sector.

Key words: *fruit production, export, incentives, raspberries, agricultural policy*